

ZDENĚK KOŽMÍN

Struktury a obtisky

Brněnský literární vědec a kritik, profesor Filozofické fakulty Masarykovy univerzity PhDr. Zdeněk Kožmín, CSc., se 28. února letošního roku dožívá osmdesáti let. Narodil se v Hněvicích u Roudnice nad Labem jako syn výpravčího. Maturoval na gymnáziu ve Vysokém Mýtě a po válce absolvoval na pražské Filozofické fakultě studium češtiny a filozofie. Jeho doktorská práce měla název *Ústřední principy Rádlovy filozofie*. Po kratším působení na základních a středních školách (Starý Jičín, Břeclav) byl v roce 1956 přijat na Vyšší pedagogickou školu v Brně, pozdější Pedagogickou fakultu brněnské univerzity (habilitace 1966). V roce 1969 byl Kožmín zvolen proděkanem PdF, v roce 1970 však musel fakultu z politických důvodů opustit. Až do odchodu do důchodu pak působil na gymnáziu v Zastávce u Brna. V roce 1990 se do funkce proděkana PdF vrátil, ale už r. 1991 přešel na fakultu Filozofickou. Téhož roku byl jmenován profesorem.

Kožmín napsal řadu knih o české literatuře dvacátého století, ale zabýval se i studiiemi komeniologickými a metodikou slohu. Jeho doménou je především interpretace literárních textů. Pro hledání a odkrývání smyslu daného textu si vytvořil osobitou metodu spojující strukturalistická východiska a objevné průhledy do celého díla sledovaného autora (nebo také „zvětšeniny“ z fragmentů tohoto díla) s aspekty filozofickými a s úsilím prohloubit četbu vlastními i vnímatelovými životními zkušenostmi a tím z ní učinit zdroj životodárných hodnot. Bibliografie Kožmínových prací do roku 1995, vzniklá na základě dvou diplomových prací z PdF MU, je připojena ke svazku *Studie a kritiky*, který vyšel v nakladatelství Torst. Obsáhlý přehled vývoje české poezie od čtyřicátých let po současnost Na tvrdém loži z psího vína (1998) napsal Zdeněk Kožmín společně s Jiřím Trávníčkem. Kožmínova monografie *Skácel* dosáhla již dvou vydání (1994 a 2003). Zatím poslední Kožmínovou knihou je *Existencialita* (2003), soubor krátkých esejů vzniklých jako komentář k básním Holanovy sbírky *Předposlední*. Vedle svých vědeckých prací vydal Kožmín v posledních letech také dva svazky svých reflexí, glos, deníkových záznamů a krátkých básní *Struktury* (1995) a *Obtisky* (1998). První obsahuje texty z let 1975-1989, druhá z období 1990-1997. Ani tím však není výčet Kožmínových aktivit vyčerpán – málokdo ví, že Zdeněk Kožmín je či byl také zručný malíř-amatér – kdysi maloval veduty Vysokého Mýta a zdařilé portréty.

Z knih *Struktury a Obtisky* jsme k autorovu jubileu pořídili malý výběr, který se snaží ve zkratce postihnout různé oblasti Kožmínova zájmu – vědeckou i pedagogickou činnost, vztah k přírodě, krajině, rodině a přátelům i postřehy aforisticky komentující zážitky všedních dní.

J. R.

I.

V totalitních časech, kdy jsem se po propuštění z univerzity ocitl na venkovském gymnáziu, vznikaly jakési deníkové vrypy ke každému dni. Současně s tím jsem si některé věci psal jinak, se zřetelem k nějakému úběžnému bodu, který překračoval každodenní záznamy, třebaže jsem jim byl také svým způsobem věren. Ty »naddeníky« jsem si nazval pro potěšení STRUKTURY. Chtěl jsem si nějak strukturovat rozdrobený čas.

Když jsem si ve volném poledni v zastávecké škole (naproti stály Březinovy lesy) začal analyzovat pro své Zvětšeniny 2. zpěv Máje, bylo mi najednou tak marně. Cítil jsem to PRÁZDNO POUHÉ, to zřícení významových vertikál a horizontál – škola kolem mne šuměla jako to Hirschberské jezero Máchova vězně, jemuž je svět uzamčen. Lásko, zachraň mě, lásko, buď! Mácha to říká nejpřesněji: „DUCH MŮJ – DUCH MŮJ – A DUŠE MÁ!“

Přeji si odpoutat se od banalit, od každodenních honiček. Snad je to patetické, chci ulovit jedinou velkou zlatou rybu pravdy. To čekání na ni je dobré. Vím o té rybě. Pluje v hlubokých vodách. Jen ona mě zajímá.

Na vagonech mě v dětství fascinoval nápis DOMOVSKÁ STANICE. Jedu a jedu za svou domovskou stanicí. Jsem té domovské stanice. Všecky okličky, dálky, vykolejení, zpoždění vědí o mém věčném patření k domovské stanici. Její jméno odprýskalo, ale je napsáno v každém zadrnění, zachvění, zastavení, rozjíždění, zaskřípění brzd před propastí.

Ráno jsem v Zastávce proběhl mrazivě něžným lesem. Býval bych nejraději poklekl a líbal zemi. Je ještě chvílička času, než mi začne hodina. Ovíjím se větývkou žlutého keře, neboť v živém světě nejsem opuštěn.

Dnes se těším, jak budu studentům vykládat Kristiánovu legendu. Bude to kouzelná ZVĚTŠENINA. Vskrytu si Strojnírovi stoupenci přinesli krunýře a přílby. Ale Bořivojovi stoupenci to předpokládali a na sněmovní pole, kde se mělo rozhodovat o knížeti, přišli v šatu, pod nímž byly také krunýře. V rozhodujícím okamžiku bořivojovci zvolali: „VARIEMUS! VARIEMUS NOS!“ Proměňme se! Ejhle, politický archetyp, asi nejen český. Lstí a proltí stanout ve výhodě.

Byl jsem v úrazovce za svým studentem R. Má jiné oči. Jsou to oči, které už viděly smrt (téměř vykrváčeného ho operovali oné noci od půl jedné do pěti ráno). „A je ta koule právě teď v labutích – anebo je vyňata?“ Šlo o dřevěnou plastiku, kterou mi ještě p ř e d t í m udělal.

Nezapomenutelné odpoledne na kunštátských Milenkách: v přejasném prostoru zářily *současně* Pálava, Orlické hory a Jeseníky. Moje krajiny z mnoha časů se naráz ocitly pospolu.

V parku jsem potkal Oldřicha Mikuláška. Seděl na lavičce a slunil se. Říkal: „...Teď mi naráz vyjde několik knížek... Agogh ale zase ne... Ti hoši, co teď vycházejí, budou mít snížené náklady... ale jsou mstiví...“

Pradávný tatínkův stavěcí výhybkový blok spatřený na šlapanickém nádražičku a chvíle slastné samoty schoulení na nádražní lavičce mi daly tolik štěstí, že z toho mohu zase chvíli žít.

První drak nad Brnem.

A dým z krematoria: Pohřeb Adolfa Kroupy.

A jiný dým: daleko pod Prateckým vrchem ohníc a kouř.

Kde je dým napoleonských ohnišť?

Po dvanácti letech konečně projev také pro veřejnost. Ve Šlapanicích jsem mluvil pro učitele z gymnázií celého kraje o tom, jak dělat sloh. Mělo to ohlas, to mě hladilo po duši. Mezi polednem bylo slyšet vlak od mé vlárské trati, jako by se míhaly kolem mne jeho konejšivě imaginární stíny, jako by ujížděl vedle mne, ale nedostal jsem se pro krátkost přestávky vůbec ven.

Jak obstojím, abych se nemusel stydět za svůj život? Kdo mě podepře? Kdo mě bude soudit?

Tak Oleg Sus už účtuje v podsvětí, už splynul se všemi těmi velkými, jimž vzdával hold. Je to neuvěřitelné. Jeho vitalita byla obrovitá. Jeho mozek už není... Určitě stojíš / před redakčním stolem / abys zlomil sloupce / jiných pravd / abys napsal polemiku / proti nehybnosti smrti / abys náhle utíkal / za námi liknavými / kteří ti dlužíme / čerstvý rukopis / a ujistils nás / že všechno dobře zrediguješ...

Byl jsem u maminky. Oplakala těch svých osmdesát pět let. Nejvíc mě dojímal, jak dnes krouhala mrkev a přikládala do kamen. Šel jsem si poslechnout vodu Tiché Orlice, hradba hor ukázala své obrysy vysoko u modrého nebe, bylo zlatisto a hýřivě barevně. Dvě labutě stály v řece na travnatém ostrůvku.

Prastaré nápisy pod mostem k letišti nestárnou: JITKO, JÁ TĚ NENÁVIDÍM. HAVLÍKOVÁ JE ŽÁRLIVÁ DĚVKA. Učil jsem se tu jedno japonské haiku o sekycrce zatáté do stromu, který zavoněl. Jdu podél kolejí, kde se sunou vlaky plné snů, kde je blízko čiročirá černá země – a do mlh blikají sig-

nální světla přejezdu, blikají mi také do nenapsaných stránek, kamsi do času. Co ví moje trať, když tu v noci čeká? Jak voní hlína, když je sama?

Jedna z odpovědí studentů do mé ankety JAK SI PŘEDSTAVUJEŠ BUDOUCNOST: „A vy máte plán na cestu tunelem ve tvaru otazníku?“

„Konce vědění není lidem dopřáno. Nikdo totiž není dokonalý v žádné vědomosti... My žijeme mezi začátky a koncem, učíme se a vyučujeme buď více, anebo lépe.“ Komenský to napsal do své Věječky moudrosti. Líbí se mi už jen samo zaklínavé slovo VĚJEČKA: vějeme.

Dychtím po maximu pracovní racionality, ale nechtěl bych ztratit romantickou dimenzi života, ten tah snění.

Dověděl jsem se, že Ludvík Kundera (za německý výbor z české poezie) a já (za skripta Interpretace básní) jsme byli kritizováni na štollovské Václavkově Olomouci, že vycházíme z nemarxistických pozic. Proč ale propána *pozic*? Zdá se, že nejde o hru, ale spíše o všecko. To není špatná zkušenost z konce tisíciletí.

Ještě v mé pracovně doznívají dvě mladé návštěvy (trochu víc rozpačitý Olin Ludva, kterého hecuji k dálkovému studiu polštiny, a trochu víc smutný Jiří Trávníček, který by rád dělal teorii a kritiku naplno v normálních kulturních podmínkách). I mlhavý den je u mne tichým hostem, hostem mé duše.

Další stránky o Ludvíku Kunderovi akcentují imaginativní otevřenost jeho máchovské básně. Sympatická je ta jeho svoboda pohybu ve skutečnosti. Tiše se sune zimní čas.

Vrátili jsme se z první povolené Skácelovy autogramiády (KDO PIJE POTMĚ VÍNO). Měl jsem desetiminutový projev, pak mi Skácel moc mile a teple podal ruku za moje slova. Ale trošku mi bylo, jako bychom se – ale ne, nenapišu to.

Neobyčejně rád si do své krajiny беру právě ty umělce a filozofy, kteří nejvíc dovedou ukázat nelehkost tohoto postmoderního času. Silně na mě zapůsobila právě třeba próza Samuela Becketta, kterou označil Václav Černý za pád jakéhokoliv smyslu. I tam, kde se zdá být čas úplně vyprázdněn, probudí se náhle dění, z něhož se pozvedá další smysl. Je to pro mě vždycky veliké štěstí, že právě uprostřed jakéhosi kroužení na místě spatřuji touhu vzletět, touhu přichytit se opět ve světě a rozžehnout se do nové oslnivosti bytí.

II.

V letohrádku Mitrovských jsem uváděl besedu s Ludvíkem Kunderou. V tom podzemí je to sugestivní. Nahoře se blýskalo, hustě přšelo, vonělo Výstaviště a dál Pisárky. Krásné věnování od Ludvíka...

Snad cosi hezkého v životě ještě čeká.

Co hlavně musím: být pravdivý a statečný. Se vším kolem je nutno navazovat vždy nové kontakty – a nejvíc možná právě s tím tak samozřejmě daným. Rád stále našlapuji kamínky cest, rád piji modré nebe, rád slyším vánek ševelící kolem mých uší i v mé duši.

Našel jsem Komenského triádu vhodnou jako návrh pro nápis do zasedačky Pedagogické fakulty: INCIPE, URGE, PERFICE (Faber fortunae, 1637).

Ranní dvojverší:

Holubi, holoubci mí,
hloubí se hloubka dní

Tak jsem si naplno uvědomil, jak se život vždy *na každý den* musí žít se vším všudy a jak je nutno obstát ve všem všudy.

Naproti v Domu ovoce a zeleniny se v posledním poschodí znovu roztančilo divoké a hlučné sex-disco: občas si některé dvojice padnou do náruče a točí se slastně zcela tradičně. Horká noc.

Je horké odpoledne, dvě sličné prodavačky se opalují před i za svým stánkem tak rozkošnický odvážně, že dokazují nadbytečnost nabízeného tovaru: prodávají halenky.

Je tísnivo a směšno z politických imbecilit tolika figurek, které nedorostly Havlovi ani po kotníky. A smutno jde ze Slovenska, z Jugoslávie. Je tolik absurdních přesahů z hlubin racionality a emotivity do marna.

V Letní škole slovanských studií jsem dělal interpretaci Božích muk. Ten čapkovský svět mě stále vábí, je to už moje domovská krajina.

Die Vernunft spricht leise – citát na kameni před vídeňskou univerzitou v parku, kde si ještě před svou přednáškou upravují Seiferta.

Chodím jako koledníček sněhem, vnímám laskavost lidí, hledím do tepla chalup, dívám se do světla, které ruší tmu, jsem na okraji i uvnitř....koleda, koleda, mé vánoční snění už docela doma. Prosím o tichou milost domova,

o jas ženiných očí, o to nejobyčejnější, co má sílu obrozovat a naplňovat srdce.

Včera (...) zkoušky čtyř zajímavých slečen ve Vídni, štyrská večere ve štyrské hospůdce s profesorem Vintrem, nostalgie loučení s přednáškovou Vídni, světla ulic a silnic, ostrá optika noci, žen, zásvitů, záření.

Existuje nepochybně něco, čemu lze říci upadání do brněnsкости. Je to fenomén umožňující na jedné straně individuální seberealizaci, ale na druhé straně je to fenomén divně rozkladný, poněkud – a spíš větší měrou – bludný, iracionální a iracionalizovaný.

Píši si koncept kratičkého projevu nad Halasovým kunštátským hrobem. Je to obtížné. Každý máme svá vlastní vrátka k Halasovu světu, neboť není »Halas vůbec«. Ale jak mám na hřbitově mluvit o lásce jako studu a zlace-ní, jak mám mluvit o hrstce orlích per. O básníkovi také z rodu prokletých se nedají pronášet oslavné řeči. Snad nejbližší je veřejně k Halasovi od Němcové a od Nerudy.

Nejčistší slzy / jsou slzy vánoční / a nejčistší z nejčistších / vánočních slz / jsou ty jimiž pláčeme / pro své drahé mrtvé / co už nejsou / a nikdy už nebudou / můžeš plakat chvíli / nebo celé hodiny / a slzy budou tak čisté / jako voda v šumavských jezerech / a tatranských plesech / co jsme nad nimi sedávali.

Jak je snadné být něčím úderem pod pás zničen. Jako by nastával čas úderů pod pás, musíš s nimi počítat jaksi tréninkově. Je ovšem mnoho luder, jak by řekl můj dávný kolega z Veverských Knínic. Vztyč si také podle jeho návodů do pěsti pravici a zařvi si: VY LUDRY!

Do Hronova se krásně trmácím vlaky a vláčky východních Čech. Byla osobní svědectví, zněly analýzy, vytvořilo se pohostinno, Svět Josefa Čapka tu byl mnohostranně přítomný, a to i účastí jeho vnučky. A zvláště Jiří Opelík a Zdeněk Pešat dávali všemu punc autorit i srdečnosti.

Moje žena si v Laa připomněla onen stesk, s nímž se v Poštorné vzpomínalo na rakouské vinice, kam si bylo možno zaběhnout na slovíčko a na sklenku. Za našeho učitelování v padesátých letech se zařídil do přátelství hraniční drát, za nímž byli pro naše rakouské sousedy divní lidé. Byli jsme divní v té přijaté – nepřijaté izolaci.

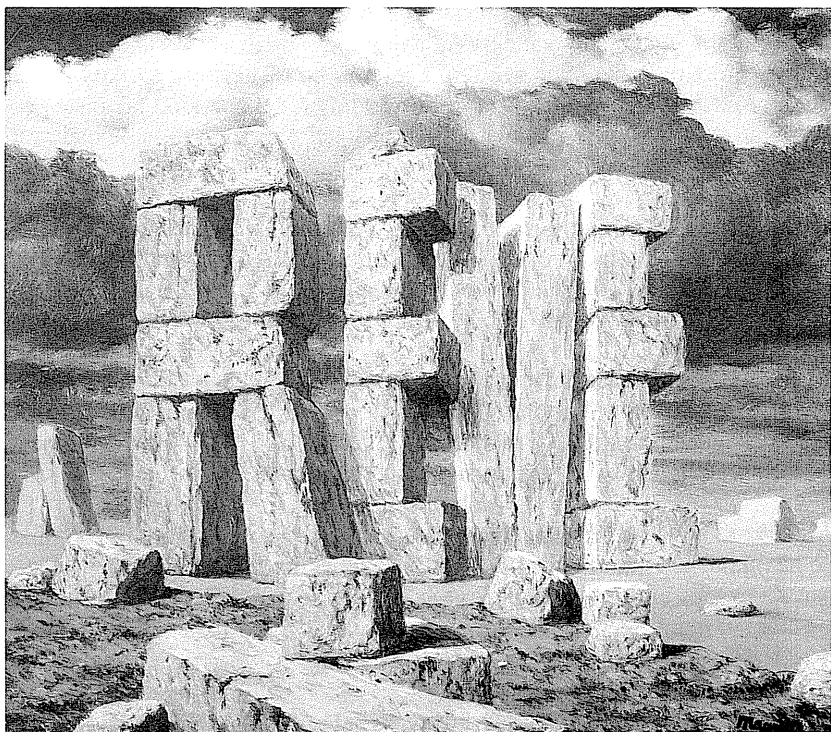
Ta neutuchající důvěra v masarykovské a šaldovské hodnoty, jakkoli se také dost liší, je asi stále to nejlepší, čeho se mé české duši dostalo. Jinak je hlavně paradoxně. A také zranitelně.

Najednou vím, že ono sedmiletí 90-96 je časem skřípění holé pravdy. Čím budeme vykoupeni? Čím jenom?

Byla Jiřího Trávnička pražská výprava. Moje dávná alma mater byla vlídná a Jiřího přednáška o Trostovi byla jako by už dávno vstřebána celým auditoriem vědecké rady Filozofické fakulty Karlovy univerzity a jako by se čekalo na radost z diskuse. Byl příjemný letní den s třpytivou Vltavou. Bylo milo s Macurou, profesorkou Janáčkovou, s Pešatem, s Brabcem. Něžně se stmívalo nad dálnicí, nad Vysočinou. Náhle vyšla obrovitá metafyzická měsíční socha jako slunce noci. Rozvážení taxikem po půlnočním Brně už jen ukončilo pohádku o moravském docentu starém pět hodin...

Zdá se mi, že se čas *fin de millénaire* víc a víc zrychluje, ale v tom víru se nově odkrývá.

Ranní chléb neodbytně voní jako za časů tatínkových a mamčiných. Jako by všecho spočívalo v jakési věrnosti.

René Magritte, Umění konverzace, 1950